

УДК 343.9

ГЕНЕТИЧНИЙ ТА ПРОГНОСТИЧНИЙ АСПЕКТИ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ВІКТИМІЗАЦІЇ

GENETIC AND PROGNOSTIC ASPECTS OF SYSTEM OF PREVENTION OF CRIMINALITY AND VIKTIMIZATION

Оболенцев В.Ф.,

кандидат юридичних наук, доцент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті викладено результати вербального рівня системного аналізу запобігання злочинності та віктимізації в Україні. Обґрунтовано генетичний та прогностичний аспекти досліджуваної системи, розкрито історію цього явища в українському суспільстві. Вказано прогноз щодо його розвитку. Наведено висновки та перспективи подальшого системного аналізу запобігання злочинності.

Ключові слова: запобігання злочинності, системний метод, системний аналіз, генетичний аспект, прогностичний аспект.

В статье изложены результаты вербального уровня системного анализа предупреждения преступности в Украине. Обоснованы генетический и прогностический аспекты исследуемой системы. Раскрыта история этого явления в украинском обществе. Указан прогноз его развития. Изложены выводы и перспективы дальнейших этапов системного анализа в этом направлении.

Ключевые слова: системный метод, системный анализ, предупреждение преступности, генетический аспект, прогностический аспект.

In the article the results of analysis of the systems of prevention of crime and victimization in Ukraine at verbal level are expounded. The genetic and prognostic aspects of the probed system are grounded. History of this phenomenon opens up in Ukrainian society. The prognosis of his development is indicated. Conclusions and prospects of further analysis of the systems of his development are expounded.

Key words: system method, analysis of the systems, prevention of crime, genetic aspect, prognostic aspect.

Актуальність теми. Складна криміногенна ситуація, що склалася в Україні в останні роки, вимагає докорінного реформування вітчизняної правоохоронної системи. І вочевидь її підґрунтям мають стати новітні кримінологічні напрацювання.

У цьому контексті, з повагою ставлячись до напрацювань українських кримінологів фундаментального рівня [3; 6; 7; 11; 12; 16; 26; 28], вважаємо за необхідне звернути увагу на перспективність системного підходу у кримінологічних дослідженнях. І погоджуємося з позицією В.І. Шакуна, відповідно до якої подальший розвиток кримінологічної науки в Україні має спиратися на системні підходи (зокрема синергетику), а в теоретичних напрацюваннях мають враховуватися загальні принципи, які керують поведінкою систем. У межах цієї парадигми за умови втілення нових методів дослідження й відповідного понятійного апарату можна розраховувати на появу нових теорій, що раціоналізують заходи запобігання злочинності [28, с. 141].

Підставою для такого оптимізму для нас є великий обсяг напрацювань науковців, що відбулися на засадах системного підходу у різні часи та у різних галузях науки [1; 2; 9; 14; 22].

Маємо сказати, що практика застосування системного підходу в кримінології вже мала місце. І здебільшого вона була присвячена проблемам злочинності. Так, Н.Ф. Кузнецова ґрунтовно розглянула взаємодію криміногенної та антикриміногенної систем як елементів більш загальної системи суспільства [13, с. 32]. Доволі змістовно обґрунтувала системний характер злочинності інший російський кримінолог А.І. Долгова [4, с. 52]. На засадах системотехніки Д.О. Лі проаналізував соціум злочинців і встановив його структурні закономірності [15, с. 51–53]. В.М. Дрьомін, використовуючи теорію інституціональної кримінології, наочно показав сутність злочинності в Україні як частини загальної системи суспільних відносин [6, с. 123].

При тому напрацювань, де на засадах системного методу розглядалося б запобігання злочинності, у вітчизняній кримінології відносно небагато. З цього приводу маємо виділити передусім дисертаційну роботу О.Є. Манохи «Системний аналіз в кримінології» [18]. В ній автор виклав результати свого системно-кримінологічного аналізу кількісно-якісних показників злочинності в Україні за період 1972–1995 рр., продемонстрував системність її зв'язків із практикою запобігання злочинів.

На засадах системного підходу розкрила практику кримінальних покарань в Україні О.Г. Фролова [27, с. 76]. Авторка вказала, що ефективність їх окремих видів не є однаковою і системно залежить від багатьох соціальних факторів.

Теоретичний, методичний та практичний аспекти використання системного методу у вивченні злочинності та її запобігання раніше було викладено в наших роботах [21].

За системним методом новий рівень розуміння співвідношення віктимності до злочинності та запобігання цих явищ запропонував В.О. Туляков. На його думку, властивість їх взаємовизначення і взаємопереходу розкривається описаними в теорії синергетики закономірностями самоорганізації системи суспільного організму [26, с. 256].

В цілому ж системного аналізу взаємодії правоохоронної сфери та процесів віктимізації до цього часу фактично не зроблено. Саме тому, здійснюючи роботу у цьому напрямку, ми вирішили викласти результати одного з етапів свого системного аналізу запобігання злочинності в Україні – генетичного та прогностичного аспектів цієї діяльності і окреслити значення віктимності населення у цих процесах.

Виклад основного матеріалу. Для вирішення будь-якої проблеми завжди доцільно розуміти, як виникла система, як вона розвивалася, на якому етапі в ній з'явилася певна проблема. Відповіді на ці питання можна одержати, якщо дослідити систему від моменту виникнення до сучасного стану. Тому згідно усталеної теорії після підготовчих процедур формального характеру (визначення проблеми, контексту її розгляду, точки зору аналітика, цілей, кордонів, оточення досліджуваної системи) у системному аналізі викладається генетичний та прогностичний аспекти існування явища [17, с. 25; 24, с. 47].

При генетичному дослідженні вивчається походження системи, процеси її формування та розвитку до початку системного аналізу. Генетичний опис включає всі стани та етапи її життєвого циклу; причини, що обумовили зміни в системі. Таким чином, встановлюють хто, як, коли і для чого створив дану систему, що було вихідним матеріалом для її створення, як вона розвивалася. Часто цей аналіз дозволяє зрозуміти, в чому причина проблем системи на даний час [24, с. 47–48].

Щодо походження української системи запобігання злочинності. Ретроспективний аналіз історії показує, що система правоохоронних органів України є правонаступницею правоохоронної системи СРСР з 1991 р. Нормативною базою її створення стали Декларація про державний суверенітет України, закони та інші вітчизняні нормативні акти.

Щодо розвитку системи запобігання злочинності. Змінювалося суспільство, змінювалося законодавство, змінювалася і система запобігання злочинності. Є підстави виділити два аспекти цих змін: змістовний і організаційний.

Змістовні зміни були обумовлені розвитком суспільних відносин, науково-технічним прогресом, отже, і відповідними змінами законодавства.

Організаційні зміни проявлялися у трансформаціях структури правоохоронних відомств та їх взаємодії з громадянським суспільством.

Стан вітчизняної системи запобігання злочинності в останні роки окреслила Рада національної безпеки та оборони України у відомому рішенні 2009 р. [23]. В документі було вказано, що злочинність в умовах поглиблення соціально-політичної та фінансово-економічної кризи в державі, стала серйозною загрозою національній безпеці

України. Масштаби криміналізації та корумпованості влади мають тенденцію до невинного зростання, сягаючи критичної межі, за якою настає втрата важелів керування державою з боку легітимної влади, розпад державних інститутів та припинення демократичного розвитку держави. Вкрай загрозливим став високий рівень насильницьких та корисливо-насильницьких злочинів, зокрема таких особливо небезпечних, як убивство на замовлення, викрадення людей, бандитизм, розбій та грабіж. Протиправні схеми пронизали сферу господарської діяльності, правоохоронні органи та суди. Корупція охопила всі ланки органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Значно ускладнила криміногенну ситуацію протиправна діяльність численних організованих груп та злочинних організацій з корупційними і транснаціональними зв'язками. Таким чином, фактично йшлося про кризу як етап життєвого циклу вітчизняної системи запобігання злочинності.

Суттєво впливають на правоохоронну діяльність процеси віктимізації населення. Масштаби цього впливу обґрунтував В.О. Туляков. Його дослідження дають підстави стверджувати про взаємодію віктимності і злочинності як однорівневих явищ у механізмі функціонування соціуму. На думку науковця, ці два явища виступають своєрідними формами адаптації процесу девіантності до змін соціальної структури [26, с. 254].

Прогностичний опис (дослідження, аналіз) розкриває перспективи майбутнього розвитку системи, можливих станів її життєвого циклу. Він спрямований на розуміння перспективних цілей, до яких прагне система. З урахуванням такої роботи у подальшому аналізі окреслюється коло найбільш ефективних способів вирішення проблеми системи.

Маємо виділити декілька найбільш суттєвих тенденцій щодо розвитку сучасної системи запобігання злочинності в Україні.

1. Система запобігання злочинності в Україні не забезпечує належну протидію криміналу та віктимізації населення. Об'єктивним підтвердженням цього є обсяги латентної злочинності, які мінімум у п'ять разів перевищують кількість зареєстрованих злочинів.

2. В системі запобігання злочинності поширюється злочинна діяльність правоохоронців, що спотворює її ідею та знижує ефективність.

3. З'являються нові сфери правоохоронної діяльності, обумовлені новими видами злочинності (кіберзлочинність).

Висновки. Що ж до перспектив роботи у напрямку системного аналізу запобігання злочинності, то у подальшому має бути здійснено збір та опрацювання інформації про систему: субстрактний аналіз, структурний аналіз (виявлення закономірностей координаційних та субкоординаційних зв'язків елементів системи), функціональний аналіз внутрішнього та зовнішнього функціонування (адаптивна та адаптуюча активність), інформаційний опис системи. На підставі зібраного матеріалу необхідно буде побудувати модель системи та надати рекомендації щодо вирішення проблем, які в ній існують.

У подальшому системному аналізі запобіжної діяльності та практичних рекомендаціях принциповим є врахування впливу на злочинність процесів віктимізації. У цьому сенсі слушною є пропозиція В.О. Тулякова перерієнтувати правоохоронну політику на потенційного потерпілого та на його захист [26, с. 257].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богданов А.А. Тектология. Всеобщая организационная наука / А.А. Богданов. – М. : Экономика, 1989. – 193 с.
2. Гегель В. Работы разных лет в 2-х т. Т. 2. / В. Гегель ; под ред. А.В. Гулыги. – М. : Мысль, 1971. – 630 с.
3. Голина В.В. Преступность: природа, сущность, проявление / В.В. Голина // Криминология в Україні та протидія злочинності : зб. наук. ст. ; за ред. М.П. Орзіха, В.М. Дрьоміна. – О. : Фенікс, 2008. – С. 35–40.
4. Долгова А.И. Криминология : [учебник] / А.И. Долгова. – М. : Норма, 2001. – 272 с.

5. Дре́мин В.Н. Институционализация преступности и институциональная криминология. Концептуальные подходы / В.Н. Дре́мин // Криминология в Україні та протидія злочинності : зб. наук. статей ; за ред. М.П. Орзіха, В.Н. Дрьоміна. — О. : Фенікс, 2008. — С. 65–70.
6. Дре́мин В.Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества : [монография] / В.Н. Дре́мин. — Одесса : Юрид. лит., 2009. — 550 с.
7. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки / А.П. Закалюк. — К. : Ін Юре, 2007. — 424 с.
8. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : [навч. посіб.] / В.В. Голіна. — Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. — С. 47.
9. Кант И. Трактаты и письма / И. Кант. — М. : Наука, 1980. — 709 с.
10. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
11. Костенко О.М. Злочин і відповідальність за нього у світлі соціального натуралізму (щодо соціально-натуралістичної доктрини кримінального правознавства) / О.М. Костенко // Право України. — 2010. — № 9. — С. 31–39.
12. Криминология: приглашение к дискуссии : [монография] / А.В. Баляба, Э.В. Виленская, Э.А. Дидоренко, Б.Г. Розовский. — Луганск : РИО ЛИВД, 2000. — 318 с.
13. Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации : [монография] / Н.Ф. Кузнецова. — М. : Изд.-во МГУ, 1984. — 208 с.
14. Кузьмин В.П. Принцип системности в теории и методологии К. Маркса : [монография] / В.П. Кузьмин ; 3-е изд., доп. — М. : Политиздат, 1986. — 399 с.
15. Ли Д.А. Преступность как социальное явление : [монография] / Д.А. Ли. — М. : Русский мир, 1997. — 176 с.
16. Литвак О.М. Державний вплив на злочинність : [монография] / О.М. Литвак. — К. : Юрінком Інтер, 2000. — 277 с.
17. Лямець В.І., Тевяшев А.Д. Системний аналіз. Вступний курс / В.І. Лямець, А.Д. Тевяшев ; 2-ге вид., перероб. та доп. — Х. : ХНУРЕ, 2004. — С. 36.
18. Маноха О.Є. Системний аналіз в кримінології : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.Є. Маноха — К., 1996. — 22 с.
19. Маца К.А. Системы неорганические, органические, социальные: свойства и принципы организации : [монография] / К.А. Маца. — К. : Обрії. — С. 44.
20. Методы исследований и организация экспериментов / Под ред. проф. К.П. Власова. — Х. : Гуманитарный Центр, 2002. — 256 с.
21. Оболенцев В.Ф. Теоретичний, методичний та практичний аспекти використання системного методу у вивченні злочинності / В.Ф. Оболенцев // Проблеми законності : зб. наук. пр. ; відп. ред. В.Я. Тацій. — Х. : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2014. — Вип. 127. — С. 152–161.
22. Платон. Диалоги / Платон ; пер. с древнегреч. ; сост. и ред. А.Ф. Лосев. — М. : Мысль, 1986. — 607 с.
23. Про стан злочинності у державі та координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції : Рішення РНБО України від 11.09.2009 р. (введено в дію Указом Президента України від 27.10.09 р. № 870/2009) // Офіц. Вісник Укр. — 2009. — № 83. — Ст. 2809.
24. Сорока К.О. Основы теории систем и системного анализа : [навч. посіб.] / К.О. Сорока ; 2-ге вид. — Х. : ФОП Тимченко, 2005. — 288 с.
25. Тексты по истории социологии XIX-XX вв. : [хрестоматія] / Под ред. Е.Л. Жукова. — М. : Наука, 1994. — 357 с.
26. Туляков В.О. Віктимологія (соціальні та кримінологічні проблеми) / В.О. Туляков. — О. : Юр. літ., 2000. — 336 с.
27. Фролова О.Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів) : [навч. посіб.] / О.Г. Фролова. — К. : АртЕк, 1997. — 208 с.
28. Шакун В.І. Влада і злочинність : [монография] / В.І. Шакун. — К. : Пам'ять століть, 1997. — 226 с.
29. Шакун В.І. Онтологічний вимір у кримінології / В.І. Шакун // Право України. — 2010. — № 7. — С. 140–145.